

Структурна реформа, здійснена у Данії в 2007 році мала неоднозначні наслідки. Якщо її позитивний вплив на діяльність укрупнених органів місцевого самоврядування не викликає сумнів, то різке обмеження компетенції самоврядних органів на регіональному рівні негативно вплинула на їх демократичний характер. Досвід Данії також свідчить, що на окремих етапах здійснення реформи має сенс обмеження доступу до інформації, узгодження ключових питань з ключовими гравцями за закритими дверима, що, в свою чергу, перешкоджає концентрації зусиль противників змін. Тому навіть уряд меншості цілком спроможний провести пакет законопроектів через парламент та реалізувати реформу, не дивлячись на можливий спротив з боку опозиційних партій та політичних акторів.

1. *Blom-Hansen J.* Subnational government in Denmark: Local democracy or implementing agency of the welfare state? / Blom-Hansen J., Heeager A. / Hendriks F., Lidstrom A., Loughlin J. The Oxford handbook of subnational democracy in Europe. Oxford: Oxford University Press, 2011. – P. 225. 2. *Bundgaard U.* Reform by coincidence? Explaining the policy process of structural reform in Denmark / Bundgaard U., Vrangbæk K. // Scandinavian Political Studies. – 2007. – Vol. 30. – № 4. – P. 500. 3. Agreement about a structural reform. – Copenhagen: Ministry of Interior and Health, 2004. 4. *Christoffersen H.* Den danske regionsskonstruktion. Spillet om Region Midtjyllands dannelse og konsolidering / Christoffersen H., Klausen K. – Odense: University Press of Southern Denmark, 2009. – P. 17. 5. *Lov om regioner og om nedlæggelsen af amtskommunerne, Hovedstadens Udviklingsred og Hovedstadens Sygehusfællesskab.* – 2005. – № 537. 6. *Lov om regionernes nansiering.* – 2005. – № 543. 7. *Government and Danish People's Party.* Aftale om strukturreform. – Copenhagen, 2004. 8. *Christiansen P.* Behind the veil of vagueness: Success and failure in the politics of institutional reform / Christiansen P., Klitgaard M. // Journal of Public Policy. – 2010. – №2. – P. 183-200. 9. *Blom-Hansen J.* Do parties matter for local revenue policies? A comparison of Denmark and Norway / Blom-Hansen J., Monkerud L., Siirensen R. // European Journal of Political Research. – 2006. – Vol. 45. – P. 445-465. 10. *Struktur kommissionens betænkning.* – Copenhagen 2004 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kl.dk/ImageVaultFiles/id_64105/cf_202/Recommendation_of_the_Commission_on_Administrative_.PDF. 11. *Болдырева Е.Л.* Политическая система стран Северной Европы / Болдырева Е.Л. – СПб.: СПбГУТ, 2005. – С. 94.

УДК 323.1

К. М. ВІТМАН

КОНСОЛІДАЦІЯ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ФЕНОМЕН: АКТУАЛЬНІСТЬ ДЛЯ УКРАЇНИ

Досліджується консолідація як політичний феномен; аналізуються основні теоретичні положення досліджень вітчизняних та зарубіжних консолідологів. Автор робить висновок: для поліетнічних суспільств, розколотих за ознакою етнічної, мовної, культурної належності, демократичної альтернативи консолідації немає. Для подолання етнополітичного розколу, деконсолідації суспільства, Україна потребує якнайшвидшого напрацювання політики консолідації як невід'ємної складової етнонаціональної політики держави.

© ВІТМАН Костянтин Миколайович – доктор політичних наук, професор Національного університету «Одеська юридична академія»

Ключові слова: консолідологія, етнокультурний розкол, етнокультурна консолідація.

Витман К.Н. Консолидация как политический феномен: актуальность для Украины

Исследуется консолидация как политический феномен; анализируются основные теоретические положения исследований отечественных и зарубежных консолидологов. Автор делает вывод: для полиэтничных обществ, расколотых по признаку этнической, языковой, культурной принадлежности, демократической альтернативы консолидации нет. Для преодоления этнополитического раскола, деконсолидации общества, Украина нуждается в скорейшей разработке политики консолидации как неотъемлемой составляющей этнонациональной политики государства.

Ключевые слова: консолидология, консолидация, этнокультурный раскол.

Vitman Kostantyn. A consolidation as political phenomenon: its urgency for Ukraine

A consolidation as political phenomenon is studied; the main theoretical hypotheses of Ukrainian and foreign scientists' researches are analyzed. The author came to conclusion: there is no alternative except consolidation for multiethnic society, split by the ethnic, linguistic, cultural characteristics. Ukraine needs the quickest consolidation policy working out as an integral part of ethnonational policy for ethnocultural split and society deconsolidation overcoming.

Key words: consolidology, consolidation, ethnocultural split.

В українських дослідників не виникає сумнівів щодо того, що українське поліетнічне суспільство належить до розколотих суспільств за ознакою етнічної, мовної, культурної, цивілізаційної належності. Це підтверджують і соціологічні опитування – щодо більшості етнокультурних та пов'язаних з ними питань відповіді українських респондентів розподіляються приблизно порівну. Це підтверджує також громадянська активність українців, пов'язана з обстоюванням власного бачення зовнішньоекономічної та зовнішньополітичної інтеграції України. Після саміту Східного партнерства у Вільнюсі (листопад 2013), на якому Україна вирішила відтермінувати підписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом, українці вийшли на вулиці, щоб взяти участь у мітингах. Частина з них проводилася на підтримку якнайшвидшої євроінтеграції, інша частина – вимагала захисту національного виробника, орієнтованого на російський ринок, покращення стосунків з Росією та вступу до Митного союзу в межах СНД.

Етнокультурний, етнополітичний розкол України та її поліетнічного суспільства стає дедалі серйознішим викликом етнополітичній безпеці держави. Що свідчить про необхідність впровадження політики консолідації в межах етнонаціональної політики України. Варто погодитися з І. Кресіною та В. Явір щодо твердження про те, що саме «консолідація етнокультурно неоднорідних компонентів на основі громадянської належності та інших ідейних, політичних та культурних констант, здатних об'єднати поліетнічне українське суспільство в згуртовану політичну націю, – тамуватиме внутрішні конфлікти та тенденції розколу, що, в свою чергу, сприятиме забезпеченню національної безпеки та збереженню територіальної цілісності України»¹. Незважаючи на те, що Україна належить до етнічно, мовно, культурно, регіонально та політично розколотих держав, активного застосування світового досвіду консолідації етнокультурно неоднорідних суспільств в етнонаціональній політиці України не спостерігається.

Згідно з теорією російського консолидолога, К. Агеєвої, ускладнюють процес консолідації суспільства такі чинники як низький соціально-економічний рівень розвитку соціуму; наявність націоналістичних проявів, ксенофобії; несформова-

не громадянське суспільство; недостатня ефективність правового регулювання міжетнічних стосунків². Всі ці характеристики певною мірою притаманні і українському суспільству. Тому Г. Луцишин подає ці ж самі чинники, але в контексті дослідження національної консолідації³, наполягаючи на тому, що національна політика у вирішенні проблем національної консолідації має бути комплексною та системною і базуватися на ефективних і дієвих політичних рішеннях. Пошук моделей національної інтеграції, консолідації та активізації цього процесу є однією з основних тем публікацій української дослідниці.

О. Дергачов у своїх працях також визнає, що Україна має серйозні проблеми з досягненням консолідованості, пов'язані з особливостями становлення української державності і незавершеністю цього процесу. Ці проблеми – так само, як і ускладнення процесів демократизації, підживлюються внаслідок небезпечних вад національного розвитку за умов незалежності. Вчений переконаний, що історична інерція обумовлює складне переплетення внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на перспективи демократичного транзиту і національного відродження⁴.

Сучасні теорії та визначення національної консолідації мають певні недоліки, тому представлена вище теоретико-методологічна база, на нашу думку, досі не стала відправною точкою змін в практичній етнонаціональній політиці. Річ у тому, що дослідники, здебільшого, одночасно оперують одним і тим же терміном для позначення двох явищ – безпосередньо національної консолідації – «націє-об'єднавчого процесу, спрямованого на зміцнення та об'єднання етнонаціональних груп, які утворюють націю» (Г. Луцишин) та консолідації суспільства в широкому сенсі, яку вони у своїх працях також йменують національною консолідацією. Така підміна понять вносить плутанину в категоріальний апарат етнополітичної науки, ускладнює напрацювання практичних механізмів консолідації в межах етнонаціональної політики, тому має бути усунена.

Ця особливість дослідження консолідації у вітчизняній науці має кілька передумов. По-перше, вона пояснюється складністю та багатовимірністю явища консолідації – політологи багатьох напрямків мають труднощі з концептуалізацією феномену. Як зазначає В. Стоєцький, незважаючи на поширеність поняття «консолідація» в політологічних дисциплінах, концептуалізація явища суттєво ускладнюється термінологічною невизначеністю та багатоманітністю трактувань. Зважаючи на відсутність систематизованої теоретико-методологічної основи для дослідження етнокультурної консолідації, дослідник відштовхується від розуміння консолідації в суміжних політологічних дисциплінах, присвячених демократії, етнічній та національній консолідації та пропонує виокремлювати етнополітичну складову консолідації⁵. По-друге, незавершеністю процесу націєтворення в Україні, саме тому питання національної консолідації залишається настільки актуальним для етнонаціональної політики України. По-третє, намаганням розширити горизонти досліджуваного явища та адаптувати чинний категоріальний апарат до нових викликів та умов в сучасному глобалізованому світі, що змінюється.

Характерно, що такої підміни понять, яка заважає виокремленню та категоризації консолідації суспільства, не спостерігається в російській політичній науці. Там консолідація суспільства не отожднюється і не підмінюється національною консолідацією. Наприклад, К. Агеева визначає консолідацію суспільства як об'єднання громадян держави, що ґрунтується на внутрішній (ментальній, ціннісній) згоді з приводу розуміння нагальних загально значимих проблем та

цілей, пов'язаних з їх вирішенням⁶. Наслідком процесу консолідації суспільства мають стати позитивні зміни в політико-владних та суспільних структурах, розвиток країни та суспільства. Дослідниця переконана, що консолідуватися можуть члени суспільства з різною етнічною, конфесійною належністю, різним соціальним, культурним становищем, результативна діяльність яких може бути спрямована як на підтримку чинної політичної системи, так на її трансформацію.

В окремих дослідженнях поняття консолідації позбувається означення «етнічна», «національна» і набуває ознак політичного феномена. Подібне розуміння консолідації частіше зустрічається у західній етнополітологів. Зокрема, Р. Сунто, досліджуючи процеси консолідації та національного будівництва в поліетнічному суспільстві Маврикію, подає широке розуміння етнічної консолідації⁷. Його теорія консолідації має наукову цінність для української етнонаціональної політики, виходячи з паралелей, які можна провести між двома такими несхожими, на перший погляд, державами. Маврикій характеризується помітніше вираженими, ніж в Україні, етнічними, мовними, релігійними та культурними лініями розколу. Етнічний склад острівної країни різноманітний і може бути розмежований досить умовно: більшість становлять індуси – 68%, креоли – 27%, китайці – 3%, франко-маврикійці – 2%. Усі ці групи мають неоднорідний етнічний склад і, в свою чергу, розподіляються на стійкі підгрупи. Важливу роль у державі також відіграє релігійна ідентичність. Громадяни надають перевагу етнічній або релігійній ідентичності перед національною, ідентифікуючи себе в першу чергу як індусів/китайців або мусульман/християн, а вже потім як маврикійців.

Звідси автор робить висновок про те, що «процес консолідації маврикійської нації не було завершено. Окремі спроби сформувані маврикійську ідентичність не були досить успішними»⁸. Однак високий рівень толерантності, взаєморозуміння, соціальної взаємодії чотирьох найбільших спільнот – індуської, християнської, мусульманської та китайської – став основою формування маврикійської політичної нації, члени якої в майбутньому стануть носіями маврикійської ідентичності незалежно від етнічної або релігійної належності. Аналізуючи перешкоди консолідації та національному будівництву (етнічну напруженість в поліетнічному маврикійському суспільстві), дослідник доходить висновку, що для успішного завершення консолідації жодна етнічна або релігійна спільнота не повинна почуватися маргіналізованою або витісненою за межі соціально-економічного, культурного та етнополітичного розвитку держави.

Хоча Р. Сунто не дає власного визначення, аналіз його теорії дає змогу зробити висновок, що під консолідацією мається на увазі згуртування всіх етнічних, культурних, релігійних спільнот поліетнічного суспільства в політичну маврикійську націю, об'єднану спільними цілями, інтересами та вектором розвитку. Вчений стверджує, що головною ідеєю консолідації маврикійського суспільства є мета – створення спільної платформи зі спільними цінностями, в межах якої представники різних груп зможуть співпрацювати, взаємодіяти та працювати на благо соціально-економічного розвитку країни, в якій кожен матиме відчуття належності до маврикійської нації.

Багатомірність консолідації підтверджують напрацювання російського консололога, М. Варфоломєєва, який стверджує, що вивчення якнайширшого розуміння процесу консолідації в сучасній Росії дозволило йому виявити невідповідність багатьох параметрів її розвитку умовам та механізмам системи багаторівневої інтеграції (політичної консолідації, внутрішньоелітної кон-

солідації, консолідації суспільства)⁹. Дослідник робить висновок, що Росія знаходиться тільки на початку шляху до багаторівневої консолідації.

Застосовуючи всі ці теорії до українських етнонаціональних реалій, зробимо припущення, що домінуватиме у консолідації суспільства та форма, яка є найактуальнішою або найефективнішою в контексті загальної консолідації, підвищення згуртованості суспільства. Саме на неї політикам потрібно найбільше звертати увагу. Наприклад, для України не надто актуальною є релігійна консолідація через відокремленість держави від релігії, вільний розвиток багатьох конфесій та невисоку роль релігійного чинника в політичному та соціально-економічному житті держави, тому на цей вид консолідації не варто ставити, намагаючись досягнути максимального рівня консолідованості українського суспільства. Однак для держав ісламського світу саме релігійна консолідація здатна максимально ефективно згуртувати суспільство навколо національних інтересів – захисту традиційних цінностей, культурного обличчя абощо. Україні необхідно напрацьовувати інші цінності.

Судячи з практики та наукових досліджень, можемо зробити висновок, що, окрім спільних ознак, консолідація в широкому розумінні має й індивідуальні внутрішні риси, що залежать від викликів, які стоять перед політикою держави. В цьому контексті особливо показовими є процеси консолідації, що відбуваються в азійській частині пострадянського простору. М. Олкот стверджує, що для Центральної Азії (Туркменістану, Узбекистану, Казахстану, Киргизстану і Таджикистану) актуальним завданням залишається формування національної ідентичності, тобто продовження процесу національної консолідації¹⁰. Цей регіон характеризується складною поліетнічною структурою та етнотериторіальними конфліктами. В попередніх працях було доведено, що труднощі національно-державного будівництва в Центральній Азії обумовлені необ'єктивним розмежуванням кордонів держав. Сформовані в радянський період історії, політичні кордони азійських держав багато в чому не відповідали етнічному розселенню в регіоні¹¹. Саме тому цим країнам після здобуття незалежності довелося дуже багато уваги приділити процесу національного будівництва та формування націй, досі далекому від завершення.

Окремим державам це взагалі не вдалося – в Таджикистані у зв'язку з домінуванням регіоналізму та племінної ідентичності вибухнула громадянська війна 1992–1997 років, яка мала характер збройного етнорегіонального конфлікту за владу. Наслідком війни став фактичний розпад держави на етнокультурні регіони, населені субетнічними групами таджиків, а також іншими нетаджицькими етносами, що мали власну субкультуру. Як стверджує Д. Лінч, посилення регіоналізму на економічному та політичному рівні стало головною перешкодою національної консолідації таджицької нації. Національна свідомість виявилася набагато слабшою від локальних етнокультурних ідентичностей¹². Громадянська війна в Таджикистані спричинила поляризацію та розкол таджицького суспільства, який країні доводиться долати багато років поспіль.

Як слушно зауважує К. Агеева, реальною перешкодою консолідації суспільства часто є не лише зміст, а й методи, установки, за допомогою яких відбувається загальнонаціональна та регіональна етнонаціональна політика, неузгодженість дій державних та місцевих органів влади¹³. Тому злагоджена робота основних політичних суб'єктів (поки що неможлива в умовах перманентного протистояння влади та опозиції в Україні) стає реальною, необхідною умовою консолідації суспільства в процесі не часткової, змушеної, а реальної взаємодії на ос-

нові базових інтересів України задля вирішення стратегічних завдань, що принесуть користь кожному члену поліетнічного українського суспільства.

Саме тому дослідниця підкреслює, що консолідація суспільства в історичних та сучасних умовах була і залишається головним соціально-політичним завданням суспільства, владних структур та політичної системи будь-якої держави. Вирішення цього завдання залежить від теоретичного осмислення феномену консолідації та об'єднання зусиль органів влади та всіх громадян держави для досягнення і реалізації спільних цілей, обстоювання національних інтересів. Для цього у суспільстві мають бути сформовані політичні умови та фактори консолідації. Особливо це актуально для України на сучасному етапі розвитку, адже деконсолідованість суспільства та етнокультурні суперечності суттєво гальмують розвиток держави.

Деконсолідація поглиблює відмінності між складовими і унеможлиблює їх злагоджене функціонування в межах однієї соціально-політичної системи. Відмінності між елементами, задані певними об'єктивними факторами, підсилюються внутрішніми суперечностями, втручанням ззовні – вони розбалансовують систему, призводять до її руйнування як єдиного цілого. Запобігти дезінтеграції системи можна шляхом нівелювання, згладжування відмінностей, винесення їх за дужки політичної, суспільної взаємодії (скажімо, в сферу культурного багатоманіття, яке зобов'язується поважати всі) та згуртування навколо значущих для всіх елементів системи символів, цінностей, цілей та ідей. Можливий також варіант згуртування елементів соціальної системи навколо зовнішньої загрози. Але для України такий шлях нейтралізації чинників деконсолідації не найкращий, беручи до уваги високий рівень конфліктності внутрішньої взаємодії.

Поліетнічне суспільство передбачає щоденну взаємодію представників нації, національних меншин та етнічних груп, яка може набувати конфліктного забарвлення. Представникам різних етносів набагато складніше знайти спільну мову між собою, ніж в межах одного етносу. Гармонізація міжетнічної взаємодії вимагає виваженої етнонаціональної політики держави, заснованої на таких цінностях, як консолідація суспільства, толерантність та повага до багатокультурності, самобутності, міжетнічний діалог. Без цих складових неможливе підтримання міжетнічних відносин на етнополітично стабільному рівні, що забезпечують впорядковане функціонування поліетнічного соціуму.

В консолідології явище консолідації вивчають також через призму технологічного підходу, в якому процес консолідації розглядається як результат використання політичними елітами певних політтехнологій. Наприклад, в Росії на офіційному рівні під консолідацією розуміється процес об'єднання суспільства і держави навколо спільних цінностей та цілей для спільних ефективних дій. Російський дослідник В. Левашов у своїх працях шукає відповідь на питання, чи можливо здійснити це стратегічне завдання у сучасній Росії і доходить висновку про те, що згуртування, консолідація зусиль суспільства та держави передбачає чітке усвідомлення механізмів мотивації дій суб'єктів соціополітичних відносин та цілеспрямовану діяльність політичних еліт¹⁴. В Україні спостерігається дещо відмінна ситуація. Політична консолідація еліт навколо інтенсифікації процесів консолідації суспільства помітна лише на рівні офіційних заяв політиків. На практиці ж більшість з них вдається до політичних технологій деконсолідації суспільства як таких, що приносять швидкі політичні дивіденди, на відміну від довгострокової вигоди консолідації, яка згодом позитивно позначиться на розвитку держави та соціально-економічної сфери.

Попри труднощі, пов'язані з консолідацією поліетнічних суспільств, розколотих за ознакою етнічної, мовної, культурної, цивілізаційної належності, демократичних альтернатив консолідації (згуртуванню членів суспільства, інтеграції на основі спільних інтересів та цілей задля досягнення спільної мети – міжетнічної згоди, добробуту, процвітання) немає. Етнополітичний розкол, деконсолідація поліетнічного суспільства перетворюється на головний виклик етнополітичній безпеці України. Задля його подолання Україна потребує якнайшвидшого напрацювання політики консолідації як невід'ємного елемента етнонаціональної політики держави.

1. *Кресіна І.О.* Теоретичні та політико-правові засади етнокультурної консолідації / І.О.Кресіна, В.А. Явір // Політологічний вісник. – Вип. 70. – К.: Політологічний центр при Київському університеті ім. Т.Г. Шевченка, 2013. – С. 212. 2. *Агеева Е.* Консолидация общества как политический феномен / Е. Агеева // Политика и политология: актуальный ракурс / под общ. ред. И.А. Батаниной, М.Ю. Мизулина. Москва – Тула: Изд-во ТулГУ, 2005. – С. 10. 3. *Луцишин Г.* Національна консолідація в умовах демократизації суспільства / Г. Луцишин // Наукові праці: Політичні науки. – 2012. – Вип. 170. – Т. 182. – С. 53. 4. *Дергачов О.* Політичне лідерство і моделювання національного розвитку / О. Дергачов // Політичний менеджмент. – 2006. – Спец. вип. – С. 33. 5. *Стоєцький С.В.* Етнокультурна консолідація: спроби концептуалізації в політології / С.В.Стоєцький // Держава і право. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. – № 61. – С. 490. 6. *Агеева Е.* Цит. работа. – С. 11. 7. *Suntoo R.* Consolidation of the Nation Building in a multi-ethnic society: The Case Of Mauritius / R. Suntoo // Research Journal of Sosial Science and Management. – 2012. – № 10. – P. 96. 8. Там же. – P.95. 9. *Варфоломеев М.* Консолидация общества как фактор обеспечения национальной безопасности Российской Федерации / М. Варфоломеев // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – 2010. – Т.7. – № 14. – С. 221. 10. *Olcott M.* National Consolidation: Ethnic, Regional, and Historical Challenges [Електронний ресурс] / M. Olcott // Harvard International Review. – 2000. – Vol. 22. – No. 1. – Режим доступу: [http://www.questia.com/library/1G1-30585862/national-consolidation#article Details](http://www.questia.com/library/1G1-30585862/national-consolidation#article%20Details). 11. *Вітман К.* Етнонаціональна політика постсоціалістичних країн: моделі, особливості, проблеми: [монографія] / Вітман К. – К.: Логос, 2007. – С. 187–188. 12. *Lynch D.* The Tajic Civil War and Peace Process / D. Lynch // Civil Wars. – 2001. – Vol. 4. – P. 53. 13. *Агеева Е.* Цит. работа. – С. 12. 14. *Левашов В.* Морально-политическая консолидация российского общества в условиях неолиберальных трансформаций / В. Левашов // Социс. – 2004. – № 7. – С. 33.

УДК 32.019. 51: 654: 19

О. В. ГОЛОВЧУК

СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ СУСПІЛЬНОГО МОВЛЕННЯ ТА ГРОМАДСЬКИХ ТЕЛЕРАДІООРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Проаналізовано окремі аспекти та умови функціонування українських ЗМІ та особливості формування інформаційного простору в державі. Розглянуто перспективи впровадження проектів громадського мовлення на основі державного радіо і телебачення. Зроблено спробу виокремлення конкретних рекомендацій реформування системи телебачення на основі зарубіжного досвіду.

© ГОЛОВЧУК Оксана Василівна – кандидат політичних наук, доцент Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»